

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дослідження мнемічної діяльності. Практикум із загальної психології/ За ред. Н.Г.Рудюк, Г.М.Дубчак. – Чернівці: Рута, 2004. – С.16-17.
2. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: МГУ, 1959. – С. 27-44.
3. Лурия А. Р. Очерки психофизиологии письма. – М.: АПН РСФСР, 1950. – 84 с.
4. Слобин Д., Грин Дж. Психолінгвістика. – М.: Прогресс, 1976. – 351с.
5. Схема нейропсихологического обследования детей / Под ред. А.В.Семенович. – М.: МГПУ, 1998. – С. 2-6.
6. Энциклопедия психологических тестов для детей. – М.: Аркадия, 1997. – С. 30-36.

УДК 372.461

Л.В. Мельник, О.К. Скляр

ФОРМУВАННЯ УМІННЯ СКЛАДОВОГО АНАЛІЗУ ЯК ЧАСТИНА МОВНО-МОВЛЕННЄВОЇ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ ДО ШКОЛИ

У статті аналізуються шляхи ознайомлення дошкільників зі складовою будовою слова.

In the article the ways of acquaintance of children under school age are analysed with the component structure of the word.

Важливу роль у формуванні особистості відіграє рідна мова, що є засобом пізнання й комунікації. Основа формування мовної особистості в дошкільному віці полягає в забезпеченні вільного самовираження дітей через здатність спілкуватися рідною мовою, в активізації їхнього мовленнєвого розвитку, що передбачає набуття оптимального щодо віку кола лінгвістичних уявлень, мовленнєвих умінь і навичок, сформованість мовленнєвої активності, самостійності в наслідуванні мови та остенсивному оволодінні лінгвістичною інформацією, уміння використовувати різні засоби спілкування [3: 125].

Як відомо, мовленнєва готовність дітей до школи включає декілька компонентів: правильна звуко- і слововимова, уміння вільно спілкуватися з однолітками й дорослими, наявність знань і уявлень про довкілля тощо (див. праці О.Білан, А.Богущ, Н.Гавриш, В.Ляпунової, Т.Постоян та інших [1]). Проте в сучасній вітчизняній методиці дошкільного виховання й досі недостатньо вивчене питання ознайомлення дітей зі складовою будовою слова.

Мета нашого дослідження – розглянути шляхи ознайомлення дошкільників зі складовою будовою слова.

Як справедливо зазначає Д.Ельконін, первинне навчання читання припускає формування уміння читати складами (а не буквами), тобто засвоєння плавного складового, позиційного читання доступних розумінню дітей слів [5]. Тому ознайомлення зі складовою будовою слів є важливим напрямком лінгвістичної підготовки дітей до навчання грамоти.

Завданням роботи в дитячому садку є формування в дітей усвідомлення принципу складової будови слова, умінь чути й називати кількість складів у слові, визначати їхню послідовність, будувати слова із поданих складів [4]. Виконання цього завдання полегшує те, що склад є вимовною й словотворчою одиницею мови. Мовлення при промовлянні квантоване складовим чином [2].

Водночас уміння складового аналізу формуються не відразу, оскільки вони передбачають складні розумові дії. Справа утруднюється й тим, що при навчання складовому розподілу слів дітей необхідно ознайомити з наголосом, що не існує окремо від складів. Лінгвісти називають склад фізичним носієм наголосу. Завдяки наголосу слово сприймається як звукова єдність.

Детально розгляньмо послідовність роботи з членування слів на склади. У першу чергу необхідно ознайомити дітей з терміном “склад” (спочатку уживається вираз “частина слова”, оскільки діти змішують поняття “склад” і “слово”). Якщо зі словами *слово, звук, речення* діти часто зустрічаються в процесі повсякденного спілкування, при виконанні різноманітних мовленнєвих вправ під час навчання різним аспектам мовлення, то слово *склад* їм зовсім не відоме.

На початковому етапі роботи для аналізу беруться двоскладові слова, що складаються з прямих відкритих складів, вимова і написання яких збігаються (*мама, каша*). Доцільно створювати ситуації, у яких слова вимовляють співучо, протягаючи склади (“*Дівчинка заблукала в лісі, і її кликали голосно: Ма-шо! Ма-шо! Хлопчики гуляли й загралися, мама їх кликала додому: Са-шо! Во-во!*”). Дітям пропонують повторити, як кликали хлопців. У такий спосіб вони дійдуть висновку, що слова вимовляються не відразу, а послідовно за частинами.

Ознайомлення зі складовим розподілом слова можна побудувати на основі аналогії з членуванням речення на слова, пропонуючи дітям вимовляти слова із зупинками, за частинами.

Ще один цікавий прийом повідомлення дітям нового терміна “частина слова” відомий у шкільній практиці: розповідається казка про пригоди трьох братів; для подолання різних перешкод вони повинні були сказати всього одне слово за частинами. Наприклад: “Йшли вони, йшли. От перед ними кам’яна стіна й ворота, а на воротах замок висить. Іван велів сказати братам одне слово, але за частинами: *за-мок*. Тільки вимовили вони слово *за-мок*, ворота відразу й відчинилися...”.

Слідом за сприйняттям і власною вимовою слів за складами дітям дається завдання сказати, скільки частин вони почули в слові (дві), яка перша, яка друга. При цьому педагог спирається не тільки на слухове сприйняття, але й на зорове (скільки разів відкриється рот при вимові слова, стільки в ньому частин), а також тактильно-м’язові відчуття (пропонує дітям поставити руку тильною стороною долоні під підборіддя: скільки разів підборіддя торкнеться руки при вимові слова, стільки частин у слові). Відразу слово графічно зображується на дошці у вигляді горизонтальної риски, розділеної посередині невеликою вертикальною рисою (можливі й інші схеми; доцільно вибрати таку модель, що буде використовуватися потім при навчанні в школі). Педагог указкою веде по схемі, а діти хором вимовляють слово за частинами.

Дітям показують, наприклад, дві картинки із зображеннями лисиці й білки, під якими подані схеми складової будови цих слів. Слова вимовляються (хором та індивідуально) за частинами, аналізуються. Діти пояснюють, чому під картинками однакові схеми (це схеми слів, розділених на дві частини).

Поступово для аналізу вводять слова, що складаються з трьох частин (*ма-ли-на, кар-ти-на*), і тільки потім слова односкладові (*сир, мир, жир*), оскільки на них не можна продемонструвати, що таке частина слова. З односкладовими словами діти знайомляться в дидактичній грі, у якій класифікують картинки з назвами, що складаються з різної кількості складів. Дітям роздають картинки й пропонують розподілити їх за відповідними схемами, керуючись кількістю складів. Картинки, назви яких не поділяються на склади, потрібно покласти до іншого знаку – кружечку. Після завершення класифікації перевіряється правильність виконання завдання й обговорюються слова, віднесені до третьої групи, які не можна вимовити за частинами.

Протягом усього навчання використовуються такі прийоми:

- кількісний і порядковий підрахунок складів у слові;
- підрахунок дотиків тильної сторони долоні до підборіддя при вимові слова;
- схематичне зображення складової будови слова;
- засвоєння принципу розподілу слів на складові їхні частини;
- мовна гра “Живі склади” (на зразок гри “Живі слова”);
- вимова слова за складами (хорова й індивідуальна), установлення їхньої послідовності, співвіднесення зі схемою;

- підбір слів із заданою кількістю складів (на матеріалі іграшок, предметів, картин, за схемами, за словесними завданнями);
- підбір слів із заданим складом (*ма, ли, лу*);
- “перетворення” коротких слів у довгі й навпаки, відповідна зміна схем складової будови слова (*лис, лисиця, лисонька*);
- навмисні помилки вихователя при складовій вимові слів у процесі роботи зі схемою й виправлення помилок дітьми з відповідними висновками;
- перестановка складів у слові (трансформація слів): *банка – кабан*;
- різноманітні ігрові прийоми: “Хто швидше побачить предмети, у назві яких два (три) склади”; загадування загадок про предмети, у назві яких визначена кількість складів; “Як ведмедик учився говорити” – ведмідь навчає ведмедика вимовляти слова за частинами; “Магазин іграшок” – продавець дає іграшку покупцю, якщо той правильно вимовить її назву за складами; “Нагодуй тварину” – діти називають слова, що складаються з різної кількості складів, на позначення предметів харчування; “Хто в якому будиночку буде жити” – у будиночках-квадратах живуть комахи, у назвах яких один, два, три склади.

У процесі аналізу складів слова дітей знайомлять із наголосом. Поняття про наголос дається на прикладі двоскладового слова з наголосом на першому складі, наприклад, імені дитини – *Ма-ша*. Дітям пропонують вимовити це ім’я спочатку хором, потім по одному, голосно й поспостерігати, чи з однаковою силою голосу вимовляється кожна його частина, кожен склад. Виявляється, що один склад вимовляється з більшою силою голосу, протяжно, що він краще чується. Вихователь запитує, яка це частина. Слово вимовляється ще раз із підкресленим виділенням наголошеного складу. Педагог звертає увагу дітей на те, що перша частина вимовляється з наголосом. Потім на схемі складової будови слова ставиться знак наголосу.

На наступних заняттях діти вправляються в пошуку наголошеного складу в слові з опорою на його схему. При визначенні наголосу в словах дітям показують його роль. Якщо наголос поставити неправильно, то слово не можна буде впізнати, зрозуміти, що воно означає. Наголос демонструють також на складових лінійках шляхом більш тривалого показу відповідних наголошеним складам віконечок, а також на схемах слів за допомогою указки (її рух сповільнюється при вимові наголошеного складу). Уміння визначати наголос у слові закріплюють у різноманітних вправах: графічне зображення наголошеного складу в різних словах; придумування слів за заданою схемою (із показом наголошеного складу); вимова слів у різному темпі й з різною силою голосу; класифікація картинок, у назвах яких наголос стоїть на першому, другому, третьому складі.

Отже, мовно-мовленнєва підготовка до школи має будуватися на усвідомленні дітьми мови як особливої форми дійсності, вихованні аналітико-критичного ставлення до мови. У процесі ознайомлення зі складовою будовою слова необхідно зробити вимовлене слово об’єктом спеціального спостереження й аналізу, оскільки в повсякденному спілкуванні завдання аналізу складової будови слова перед дітьми не постає. Це необхідно вирішувати тільки в зв’язку з навчанням грамоти. Уміння чути й виділяти наголошений склад необхідне не тільки для підготовки до навчання читання й письма, але й для засвоєння орфоепічних норм, підвищення загальної мовленнєвої культури, а згодом і для вивчення рідної мови в школі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці лінгводидактичної моделі формування уміння складового аналізу як частини мовно-мовленнєвої підготовки дітей до школи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія / Упоряд. А.М.Богущ. – К., 2005.
2. Жинкин Н. И. Механизмы речи. – М., 1958.
3. Крутій К.Л. Формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку. – Запоріжжя, 2004.

4. Малятко. Програма виховання дітей дошкільного віку. – К., 1991.
5. Эльконин Д.Б. Экспериментальный анализ начального этапа обучения чтению // Вопросы психологии учебной деятельности школьников. – М., 1962.

УДК 37.046.16:811.161.1+81'373

О.І. Милостива

ОСНОВНІ ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ЛЕКСИЧНИХ НАВИЧОК У ПРОЦЕСІ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ П'ЯТИКЛАСНИКІВ

У статті запропоновано розкриття психологічних умов розвитку лексичних навичок у процесі комунікативної діяльності п'ятикласників. Проаналізовані основні положення особистісно-діяльнісного підходу до навчання, психологічні особливості п'ятикласників у процесі розвитку лексичних навичок.

The article proposes to disclose psychological conditions of the lexical- skills -development in the process of the fifth- class- pupils communication. In the article were analyzed basic regulations of the individual –activity approach to the education, psychological peculiarities of the fifth- class- pupils in the process of the lexical –skills- development.

З метою визначення психологічних умов розвитку лексичних навичок у процесі комунікативної діяльності п'ятикласників враховуємо основні положення особистісно-діяльнісного підходу до навчання, психологічні особливості п'ятикласників у процесі розвитку лексичних навичок. Ця проблема знайшла відображення в роботах Л.Виготського, М.Жинкіна, І.Зимньої, О.Пасова, О.Леонтьєва, О.Леонтьєва, С.Рубінштейна та інш.

Основна мета вивчення мови (як державної – української, так і рідної – російської) складається у формуванні особистості, що володіє вміннями й навичками використання мовних засобів при аудіюванні, читанні, говорінні, письмі у різних стилях, формах і типах мови.

Комунікативна спрямованість учнів середньої школи ґрунтується на системних знаннях з мови, засвоєних у функціональному аспекті, на вікових особливостях учнів 5 класів, на відповідних психологічних умовах формування лексичних навичок.

У даній статті визначаються основні психологічні умови розвитку лексичних навичок у процесі комунікативної діяльності п'ятикласників.

Результати педагогічного експерименту, який проводився на базі шкіл №28, №30, №44 м. Херсона, показують, що в процесі роботи в практиці навчання не завжди враховуються вікові особливості та психологічні умови для формування лексичних навичок учнів середньої школи в процесі роботи над основними видами мовленнєвої діяльності.

Таким чином, актуальність статті визначається психологічними умовами розвитку лексичних навичок, віковими особливостями учнів 5 класів, що сприяє посиленню комунікативної діяльності школярів.

Для розробки методики формування лексичних навичок нам необхідно враховувати специфіку основних видів мовленнєвої діяльності, психологічні механізми породження мовлення, різні види пам'яті, психофізіологічні основи формування мовних умінь, що дозволить визначити психологічні передумови розвитку лексичних навичок у процесі комунікативної діяльності учнів.

Оскільки мовна діяльність відіграє провідну роль стосовно розвитку зазначених навичок, зупинимось на визначенні мовленнєвої діяльності.

Мовленнєва діяльність – це слухання, читання, говоріння, письмо. Мовець і пишучий вкладають певний зміст у своє висловлення, той, хто слухає й той, хто читає витягають цей зміст із чужого висловлення [11: 5].